

NEM ÉS TÁRSADALOM.

Az ember élete a Földön véges és töredékes, ezért rászorul egy úgyszólván végtelen emberi jövőre, és, ha ez ki nem egészíti, nincs kerek és teljes emberi jelen sem. Egy oly társadalmi közösség tehát, amely csak egy nemzedékből állna és nem tudná magát továbbszaporítani, nem csupán jövőjében volna halálra ítélve, hanem jelene is szétkorhadna. Önmaga megörökítésének aktusa, utódoknak létrehozása, az elmúlásra ítélt jelen nemzedéknek a *Goethe-i «stirb und werde!»* törvénye szerint a jövő nemzedékben való megújódása minden társadalom ősképévé és sejtjévé a családot teszi. A családban a házastársak egymás iránt való szerelmük megörökítésére törekszenek, egyfelől a házasság kapcsolatát és sorsközösségét fenntartó hűségben, másfelől az apaság és anyaság által az utódokban. A család mikrokozmoszában tehát alapvető nemi vonatkozásokat találunk. Ámde, amint az alábbiak kimutatni törekszenek, nagy arányokban a társadalom makrokozmoszában is vannak szexuális tényezők: tehát ezeket is nyomoznunk kell.

A nemiségnek és testi-lelki nemi különbségeknek társadalomalakító tényezők gyanánt való vizsgálata mégis eddig elhanyagolt feladata a társadalomtudományoknak. Az az egyetlen irány, amely alkalmas a nemi tényezőnek a társadalmi és kulturális életben való figyelembevételére: a freudizmus, mindjárt egyoldalúságba is esik, túllő a célon, amennyiben nem csupán egyik, hanem úgyszólván egyetlen tényező gyanánt fogja fel a nemiséget. A freudizmus számos társadalomtudományi részlet-eredménye nem tagadható: így van magyarázó értéke egyes szokások, hagyományok, az ethosz, a tömegek lélektana stb. körében. Azonban épp pánszexualizmusa miatt, vagyis sajátos módon túlzása következtében nem tudja meglátni a nemiség társadalomtudományi problematikájának egész körét, hanem szűkkörű és nemleges marad e tekintetben. A freudizmus társa-

dalom és nemiség viszonyát nemlegesen látja: a társadalom nem egyéb e tekintetben korlátozásnál, a nemi élet akadályánál, amely az emberből beteg állatot csinál, a nemi vágyakat viszont részben felhasználja ugyan energiaforrás gyanánt, de csak, mint sötétben, áruhában működő erőket, amelyek valódi mivoltáról tudni nem akar. Ebben a felfogásban is van igaz elem: a társadalmi fejlődés általában megnöveli a szakadékot a nemek között. Tévedés azonban és egyoldalúság meg nem látnunk a társadalom védő, kedvező, előmozdító és nemesítő szerepét is családi étellel, nővel, gyermekkel szemben. Akik ezt nem látják, azok önkénytelenül is egy, szobatudósok által íróasztal mellett megszerkesztett előítélet rabjai.

Ez az előítélet egy minden valóságot nélkülöző «öshordá» képzel el, amelyből állítólag minden kötöttség hiányzott, mind szexuális, mind egyéb tekintetben. Csak, ha azt a hiedelmet osztjuk, hogy az emberek lekötöttsége házasságban, családban, társadalomban stb., természetellenes, valami kigondolt, mesterségesen kikényszerített, amely nem felel meg az «ősállapotnak»: csak ebben az esetben láthatjuk társadalom és nemi élet viszonyát merőben nemlegesnek. A minden szabály nélkül való párosodás azonban az állatvilágban is ritka, csak nagyon kevés fajnál található jelenség és semmi nyomát nem találjuk annak, hogy az ember valamikor is eme ritka kivételek közé tartozott volna.

A freudizmus továbbá nem látja az adottságokat a maguk teljességében, amikor a társadalmi és kulturális emberi létezés a *libido*-ra, az ösztönélet lelki hajtóerőjére vezeti vissza. Maga a nemiség ugyanis sokkal több, mint a libidó és megnyilvánul tisztán lelki, karakterológiai téren is, férfi és női lélek különbségeiben. Nemiség és társadalmi élet mármost kölcsönhatásban áll egymással, egymást alakítják és befolyásolják. Ez a kölcsönhatás három területen észlelhető és vizsgálendő: 1. a férfiak és nők helyzete a társadalomban; 2. mennyiben érvényesül a férfi vagy a női jelleg, lélekalkat a társadalom alkotásában? 3. A nemi ösztönnek, szexualitásnak, erotikának, szerelemnek stb., társadalomtudományi jelentősége. E kérdések részleteikben nyilvánvalólag a társadalomtudományok különféle ágaiba egyaránt tartoznak, fel lehet őket vetni pl. társadalomtörténeti, jog-

szociológiai, politikai, társadaloméra, általános szociológiai, morfológiai, társadalombölcseleti stb. szempontból. Egy tanulmánykeretében mindezeket a szempontokat természetesen ki nem meríthetjük: ezért csak az alapvető tényállások nyomozására szorítkozunk, részletekre vonatkozólag pedig szükségét érezzük további kutatásnak. Ezek után rátérünk a felsorolt kérdések egyenkint való tárgyalására.

I.

Férfi és nő két különféle típust, karakterológiai különbségeket jelentenek. A jellemteni különbségeknek pedig társadalom-morfológiai jelentőségük van. Így nyilvánvaló, hogy néplélektani eredetű embertípusok egyúttal külön társadalmakat alakítanak ki magukból, ennyiben beszélhetünk magyar, német, francia, angol stb. társadalomról. Ugyanígy bizonyos fokig külön társadalmuk van a férfiaknak és a nőknek, egy és ugyanazon társadalmon belül és részben annak határain túlmenőleg is. Tisztán női- vagy férfi-társadalom ugyan csak félbenmaradt és hiányos társadalom lehet, férfiak és nők csak együtt alkotják a teljes és önálló társadalmat, amelynek jövője is van, amely megújulásra képes. Azonban férfi- és női egyéniség különbözik egymástól. Férfi és férfi, nő és nő között ezért a kölcsönhatásnak sok olyan módja lehetséges, ami férfi és nő között nem állhat fenn. Az egyműek külön kapcsolatainak szövedékei pedig bizonyos fokig külön társadalmakat jelentenek a férfiak és a nők számára, amelyek a társadalom magasabb egységében helyezkednek ugyan el, de mint egymással ezen belül feszültségben álló gyűjtőpontok. A társadalmi élet erőinek elektromos mezeje e szempontból oly ellipszishez hasonlítható, amelynek egyik gyűjtőpontja a férfi-, másik a női közösség. Az egyműek közössége természetes és öntudatlan, amely megnyilatkozik minden oly alkalommal, amelyben akár férfiak, akár nők valamiféle módon egymással érintkezésbe- és a másik nemmel szembe kerülnek. Nők is, férfiak is maguk között és a másik nemmel szemben érdekeiket megvédik, külön érdeklődési területtel rendelkeznek, külön titkokat, őriznek. Épp az értékesebb lelkű férfit, illetőleg nőt jellemzi, hogy ezeket az érdekeket megvédi, csak

a silányabb férfi, illetőleg nő szolgáltatja ki és árulja el nemét az ellenkező nemnek. A modern nőmozgalom csak tudatossá és aktívabbá tette a nők számára ezt a külön közösséget. Ismeretes pl. az Egyesült Államok nő-klubbjainak nagy politikai befolyása, amely sokszor kéréstlen, de udvariasan fogadott tanácsokkal szolgál a köztársasági elnöknek is.

Kérdés mármost, hogy férfi és női pólusok az egyes férfiak és nők szempontjából milyen helyet foglalnak el a társadalomban. A lehetőség itt háromféle, *a)* Lehetséges, hogy férfiak és nők egyenlőségre törekednek és ez meg is valósul, legalább is megközelítőleg, *b)* Lehetséges, hogy a férfiak a nőkkel vagy a nők a férfikkal szemben alárendelt szerepet töltenek be, egyik nem uralkodik, hatalmat nyer a másik felett, *c)* Végül lehetséges, hogy férfiak és nők jogai és helyzete nem egyenlő, de nincs is egyik nem a másiknak alárendelve, hanem mindegyik a maga természetének, arravalóságainak megfelelő hatáskört tölti be. Történetileg mind a három lehetőség megvalósult.

a) Az első, vagyis a nemek egyenlőségre való törekvése korunk jellemző vonása, amikor a gazdasági önállóságra jutott nő mindenben versenytársa a férfinek, a régi szolgáló és tűrő szerep helyett egyenjogúságot akar, sok esetben poliandrikus s minden körülmények között elsősorban ember és csak azután akar nő vagy anya lenni. A két nem között való versengés, konkurrencia csak egyik formája a liberális világrend és a demokratizmus általános konkurrencia-elvének, amely mögött a törtető emberarculata áll. A gazdasági válság, a munkaerő feleslegessé válása egyfelől, az alsóbb társadalmi rétegeknek a társadalmi hierarchia és kasztrendszer valami sajátos fellazulása folytán való, nagy feltörekvése, kaotikus felemelkedési lehetőségei másfelől: e két ellentétes erő társadalmunkat a törtetés, a mohó akarnokok, stréberek társadalmává változtatta. A törtetés e szelleme versengést támaszt férfiak és nők között, amelyben mindegyik nem még élettanilag is átvesz valamit a másik tulajdonságaiból, mert ugyanaz akar lenni, ami a másik, hogy el ne maradjon mögötte. A keskeny csipőjű, széles vállú, fiús szokásokkal, hajviselettel, modorral rendelkező modern leány megtalálja ellenképét a sok nőies vonást átvevő modern férfi-öltözökedésben és -magatartásban.

b) Korunkat megelőzőleg a történelem hajnalától kezdve a társadalom a férfiaké volt. A nő, ha tisztelték is, egzisztenciájában a férfitől függött. Minden jog forrása a férfi volt. A nő lényé háttérbeszorult, alkalmazkodnia kellett, és legfeljebb gyengeségével, támaszszorulásával, meg szuggeráló képességével tudott uralkodni a férfin. A világtörténelemben ezért a férfi hatalomra törő akarata nyilatkozott meg. A férfit ugyanis már testi tulajdonságai is harcra, erőszakra, a hatalom fizikai kifejezésére teszik alkalmassá, és e testalkat csak hű képe a férfi lélekalkatának, karakterológiai mivoltának.

A történelőtli időben viszont egy nőuralom állapota is kialakult a társadalomban, amelyre számos, megdönthetetlen bizonyítékunk van. Először is, a nőuralom és anyajog ma is tisztán megtalálható Északafrika hamitáinál, a berbereknél, tuaregeknel stb. A nőuralomnak továbbá a mondákban is mindenféle nyomára akadhatunk. Így pl. a legrégebb kínai mondák a hőst nem apja, hanem anyja után nevezik.

Frobenius foglalta össze a kutatás ezirányú adatait egységes képpé. E szerint a totemista atya jogú társadalmak és a nomád pásztornépek berendezkedésével szemben, amelyek extenzívek, az anyajogú társadalom intenzívebb, nőiesebb. Amíg kifelé elzárkózik átfogó társadalmi, törzsi szervezetek alakítása elől, addig befelé már meglehetősen bonyolult társadalmi kiképzést nyer. Elzárkózására jellemző a kevés külső érintkezést mutató határkereskedelem gyakorisága. A berendezkedés többnyire demokratikus és békés: a főnök jogai sokszor erősen korlátozottak. A nőuralom nem csupán társadalmi és jogi vonatkozásokat foglalt magában, hanem egészen külön, sajátos kultúrkört is jelentett, amely egészen más szellemű, mint a férfiuralomnak ma is fennálló kultúrája. A nőuralom idejében az ember a testnek szolgált, érzéke volt a tények iránt, realista volt, és élesen vonakodott minden érzékfelettitől, testnélkülitől, testtlentől. A férfi, a vitális kötöttségektől elszakadt szellemnek képviselője, e korban szolgál és szolgál: még a kapott feleséget is úgy kell «megszolgálnia» az após házában. A férfi problémái, amelyek az érzékfeletti metafizika körébe tartoznak, e korban kikapszoltatnak. A férfinak csak az a kötelessége, hogy a halottakat eltemesse, a kísérteteket, a testnélkülit, a testtlent ezáltal

távoltartsa. A nő díszíti testét, neveli és minden tagjában finomítja azt. A holttesteket nem tisztelik, hanem félnek tőlük, mert elutasítják a testnélküli lelket. Az anya a saját halott gyermekét sem érinti meg többé, hanem a férfi temeti el. Viszont minden munkát a nő végzett, a férfi csak harcolt és vadászott, ami azt bizonyítja, hogy a nő dolgozabb természetű, mint a férfi. A ró fejte a teheneket, szőtt, font, ő építette a lakást, ő készítette a bőrruhákat (e kor a bőryanag felhasználásának kora). A vadászat-halászat férfimunkájával szemben a nő dolga volt a növényi eledetek gyűjtése és később termesztése. A vagyon ura a nő volt, a férfinak e korban nincs magántulajdona. A gyermek a nőnek nevét és rangját viseli, a nő a családfő. A nő az, aki a házastársat választja: e tétel igaz volt már a nőuralom idején, épúgy, mint ahogy igaz azóta is, napjainkig. A házastárs megválasztásában minden időben a nőé a döntő szó, hacsak nincs szokásban nőrablás vagy más eféle erőszakosság. Már az állatvilág körében is feltétlenül a nőállat dönti el, hogy kit enged magához párjának. Ugyanígy az ember világában is az esetek 90%-nál merő látszat, hogy a férfi választja meg a párját. Erőszak aránylag ritka, elcsábítás a csábító benső akarata ellenére alig lehetséges, amit az a körülmény is bizonyít, hogy egy nő sem hiszi el a másiknak, hogy ezt elszédítették, anélkül, hogy maga is akarta volna. Legnyilvánvalóbb a nő párválasztó szerepe anyajogi, matriarchális közösségeknél. Itt a «házasulandó» nő a férfiak erejét, ügyességét és bátorságát kipróbálta, a kérőket egymással viaskodásra, versenyre szembeállította. Ennek emléket őrizi Európában pl. Brunhilda mondája, sőt a lovagkor szokása is, amidőn a lovag vitézi tettekkel iparkodott kiérdemelni hölgye kezét.

A nőuralom a nő anyaságából származik. A történelőtli világszemlélet számára a nő először, mint anya, a férfi, mint fiú létezik. A természet örök megújulásának ritmusában az anyát és szüzet a történelőtli ember egynek látta: az anya szüli a szüzet, hogy ismét anya legyen és szüzet szüljön. A nő épp anyaságánál fogva múlja felül a férfit. Az Ókorban ezért a hatalmas anyákat és istennőket férfi-mellékalakokkal ábrázolták, amelyek a főalakhoz képest csak babák voltak. A mellékalak nem okvetlenül volt a nő gyermeke, néha csak nevelt gyermeket, védencet

vagy az istennő szolgálatáfa rendelt törpét ábrázolt. A mondotakból következik, hogy a történelőtti világ a nőben nagy lelki értéket, értékmagasságot látott, amelyhez a történeli emberben voltaképp gyenge az élmény. Ezért a nő átmenetileg oly hatalomhoz jutott, amely a későbbi időkben nem ismétlődött. De ez nem jelentett a mai, államhatalmi, politikai értelemben vett uralmat, nem jelentett imperializmust a nő részéről, a szó modern értelmében. Voltak ugyan nő-államok, amazon-országok, de ezek csak ritka kivételek. A hatalomnak, hogy úgy mondjuk, fizikai gyakorlása és kifejtése a férfi dolga volt már a nőuralom idején is, a nő feladata e téren inkább a hatalom hordozóinak kiválasztása volt. A gyermek az anyához tartozott, nem állt rokonságban az apával, az anyától örökölték a leányok, főleg a leányok, mert a fiúk, ha feleséghez mentek, hozományt kaptak. A nőé volt a papi és bírói hivatás. Egy nő megöléseért vagy megsértéseért és megrablásáért súlyosabb büntetés járt, mint, ha férfivel tették ugyanezt. A gyermekek a nő fivérével voltak oly szoros rokonságban, mint apjukkal. Ellenben nem fordult elő, hogy nő lett volna király, főnök vagy hadvezér. A nőuralom a javak és rang forrását és továbbadását jelentette. A fáraók után a legfőbb méltóság nem a fiúra, hanem annak nővéreére szállt. A mesében egy idegen vándor megnyeri a királyleány szívét, kezét és vele az ország trónját is.

c) A harmadik lehetőségre, amely férfi és nő között az eszményi társas viszony megközelítése, leginkább a jólsikerült házasságokban találhatunk példát. A legtöbb jó házasságot a kiegészülés szükségletéből kötik, és benne férfi is, nő is a sajátosságainak megfelelő szerepet tölti be.

II.

A karakterológia csak legszűkebb értelemben véve jelenti az emberi jellemek lélektanát, mert jellege, karaktere nem csupán a jellemnek, a személyiség akarati oldalának, hanem a vérmérsékletnek és intelligenciának, tehát az érzelmi és intellektuális oldalnak is van. Sőt épúgy, mint az emberi léleknek, van jellege minden dolognak a világon, egy ólomdarabnak, egy háborúnak, egy betegségnek, egy társadalmi közösségnek is. Általános tétel,

hogy — amint Schütz Antal találóan kifejezi — minden dolognak van jellege, van oly bélyege és sajátossága, amely őt minden más dologtól megkülönbözteti.

Női és férfi karakter is oly polarítások, amelyek nem csupán az embernél találhatók meg, hanem az egyéneken *túl*, rajtuk kívül eső világban, a dolgokban, a mindenségben is. Lelkiség a dolgokban, a külső, érzékelhető világ képeiben is megnyilvánul. Amíg azonban az embernél vagy férfi vagy női jelleg van túlsúlyban (bár a modern biológia tanúsága szerint itt sem beszélhetünk százszázalékos férfiakra vagy nőkről, hanem minden férfiben van bizonyos hányad testi-lelki nőiség és megfordítva), addig az emberen kívüli világban férfias és nőies jelleg nem elszigetelt egymástól, hanem szoros egységben áll. A férfilélek kalandozó, a nő tapadó és ragaszkodó. Előbbinek elve a mozgás, utóbbié a nyugalom. A férfi továbbá a magasság és szabadság, a nő a vitális kötöttség és a mélység. A férfi az extenzitás, a nő intenzív. Előbbi teremtő, utóbbi lelkileg is befogadó, fenntartó. A nő a múltat őrzi, a férfi a jövőt alakítja. A természetben a két pólus egymást áthatja. Egy fa gyökérzete és ennek földbemélyedése, helyének változatlan azonossága a térben, nőies jelleget adnak neki, de másfelől törzsének hatalmas feltörése, koronájának széltől ingatott mozgékonyasága, fénytől áthatott magassága, közelsége az éghez, soha el nem némuló zúgása a férfi képét kölcsönzik számára. A Hold, mint fénybefogadó, nőies, mint fénykölcsönző, az éjszaka megvilágítója ellenben férfias. A víz képe a természetben szintén a csendes nyugalom és a viharos mozgás, váltakozó, színhelye és ugyanígy a mélység és magasságé is. A tenger, a zuhatag, a felhők magassága férfiasak, a kút, a tó, a mocsár viszonylagos nyugalma és mélysége, továbbá az utóbbinak buja termékenysége viszont nőiesek. A növény, mint ilyen, nőies, az állat ellenben férfias. A virág magának a földnek és így a nő tapadó, ragaszkodó, tellurikus lényének szimbóluma, szemben a férfi sziderikus lényével. Innen a nők szeretete a virág iránt, ők kötnek elsősorban koszorút virágokból, ők illatosítják magukat virágillatokkal. A növények valódi vagy állítólagos ismerete a régi időkben a nőknél volt található, és a költők meg a szerelmesek nem fáradnak ki, hogy a nőt virághoz hasonlítsák. Az igazán nőies nőnek

a virág ajándékozása mindig jólesik és hálás érzelmre talál nála. A növény növekedő, az állat mozog is. A költők a férfiak számára nem a növény-, hanem az állatvilágból választanak megjelölést, nem épp a — háziállatok köréből (amint egynémely mah'ciózus hölgy-olvasó esetleg szeretné), hanem olyasfélét, mint pl. oroszlánszívű stb. A női lélek rokonsága a mélységgel még az öngyilkosságnak ama módjaiban is visszatükröződik, amelyekkel a statisztika tanúbizonysága szerint a nők végeznek magukkal: ilyen a vízbeugrás, leugrás az emeletről stb., tehát a magát mélységbe vetésnek egy faja. A mithoszok és a történetelőtti szimbolikus gondolkodás számára a föld jelenti a nőt és az anyát, az ég a férfit. Amint a sír homályának, épúgy a születendő magzat homályának is a fekete, sötét föld termékenysége a szimbóluma. Nem csupán a rómaiak *Brutus-Tarquinius* mondája a tanúbizonyság erre, amely szerint Brutus a földet, mint mindnyájunk édesanyját csókolta meg, hanem pl. az észak-amerikai indiánok is, ha valaki leül a földre, azt mondják, édesanyja ölébe ült le. Az anyaföld szül mindent, s ez fogad ismét mindent magába. Ugyanaz a feketeség jelentette a történetelőtti szimboliztikus gondolkodás számára a nedves szántóföldnek és a mocsaraknak buja termékenységét és a sír homályát. Az éliszi Aphrodité jelképe a teknősbéka és a kisgyermeké ma is Aphrodité másik jelképe, a gólya, mint ugyancsak a nedves völgyeknek és mocsaraknak, az Aphrodité-tisztelet helyeinek lakója. Aphrodité azonban nem csupán a szerelmesek egymásra-találásának istennője, hanem a sírokat kedvelő halálistennő is, aki az alvilágban bolyong.

Az emberi társadalom alakító-rugói között is vannak férfiasak és vannak nőiesek. A férfi kóbor lényé nomád vándoréletet kíván, legalább is a pásztor és a halász mozgékony életét, de sokkal inkább a vadászat, háború és tengeri hajózás váltakozását. A nő lényé és élete pedig az otthonülésre céloz, szilárdan a röghöz kapcsolódik, a «haza» fogalmához vezet. Anyanyelv, anyaföld, a szilárdan épített ház, az egymáshoz közelhúzó házak csoportja: a nő lényének megnyilvánulásai a társadalomban. A házi tűzhely, továbbá a városokat körülvevő és védő fal, amely elfed a kívülállók tekintete elől, mint ahogyan elrejt az anyatest a meg nem született magzatot: nőiesek. A városok alapítóinak

ezért istennő-anyáik voltak, a városoknak istennők, akiket fejükön falkoronával szoktak ábrázolni.

A fal, az áthatlan, tövises bozót stb., a mithoszokban az örök nőiség és szüzesség jelképei, az anyaságé és a nőiség megmaradó jellegéé, amely mellett az idő folyama erőtlenül *zúg* tova. Csak, ha a férfi áttöri a védő burkot, lesz az örök szűz halandó nő, ellenállás nélkül kiszolgáltatva egy fel nem tartóztatható és mindig bizonytalan fejlődésnek. Amint *Klages*, a mithoszoknak és az őskori szimbolikus gondolkodásnak jeles lélektani és bölcséleti kutatója utal rá: Brunhild a tűzgyűrű középett, Heléna, az örökös mátká Trója falai között, Dornröschen a tövises bozót mögött mind ezt mondják az elementáris gondolkodás nyelvén. Mindig a férfi birtoklásakarata az, amely ezt a korokon felülálló női lelket meghódítja, és e folyamat a mithoszokban mindig a mágikus öv varázsának megtörése, szétszakítása útján történik. A nyugodtan ülő népek a történelemben a falak és várak leomlása után kerültek a mozgás uralma alá, amely a férfit sok tekintetben gyökereitől megfosztotta, kisiklotta és körmozgás helyett egy érintő irányában való «haladás» pályájára állította, nyugalom és visszatérés nélkül. Ez a haladás szükségképen tévelygő és romboló, de elkerülhetetlen, mihelyt az emberiség a női lélek uralma helyett a férfiaságnak juttatja társadalmi életében a döntő befolyást, vagyis, mihelyt a történelőtti időkből a történelem színpadára lép. Itt található a legmélyebb különbség és határvonal történelem és történelőtti idő között. Nem az írás kitalálása választja el egymástól a kettőt, hanem a férfi-uralom, a férfias szellem érvényesülése, amely a népnek államba való tömörülését, a politizálódást és a háborút jelenti.

Hans Freyer kiválóan jellemzi, hogyan válik a természetes népből politikai nép, vagyis: hogyan lép egy nép a történelem színpadára.¹ A politika istennője a természetes életet kiszakítja pályájáról. Azt a gondolatot, hogy az állam, a *polis* éljen és nagy legyen, belekeveri minden gondolatba, mint második gondolatot, minden műbe, mint második akaratot, minden életbe, mint második lelkiismeretet, sőt gondoskodik arról, hogy minden becsületes és jóérzésű szívben ez ne második legyen rangban,

¹ *Hans Freyer*: Pallas Athene. Ethik des politischen Volkes. Jena, 1935.

hanem a magánügyeket is megelőzze. Az élet önségélye, hogy a háborút elfelejtse. A politikai sorsra és hivatásra kiválasztott nép, amely belépett a történetbe, viszont elsenyvedne, vére elapadna, ha elfelejtené a háborút. Egy nép felvonulása a frontra — Freyer szerint — jelképe annak, miképpen válik állam a békés tájékból, vidékből. A nép, amíg fel nem ébresztették, úgy nő, mint a fű. Amíg a történetet nem ismeri, addig is megvan a sajátos növése és lélekalkata, önérzete és kézzelfogható büszkesége más arcokkal, idegen szokásokkal szemben. Dalai arról az időről szólnak, amikor apái erre a földre jöttek. Házai az égnek és a háziállatoknak rajzaival és jeleivel ékesítettek. Hisz isteneiben, és amikor ünnepet ül, akkor a táncban kor és rang szerint rendezi el magát. Paraszti büszkeséggel birtokolja földjét. Ha rablók jönnek, akkor a legbátrabbak vezetésével összeáll, és a látók megcsinálják a haditervet. Mert a rög drága és a tűzhely szent. Vére erős és a házasságnak meg az öröklésnek bölcs rendje által tisztán tartott. Szellemét a föld illata, a hegyek vízesei, a táj növényeinek növekedése is alakítja. Műveit a tájba illeszti bele, szellemét el jegyzi és összeházasítja a vidékkel, átszellemesíti a természetet. Pallas Athéné azonban, a politikai istennő, igen magasból átpillantja a népeket, és miközben ezek, mint egészséges növények nőnek a földből, választ közülük, hogy melyiket tegye emberré. Választása értelmünk számára felfoghatatlan ugyan, de mindig sorsdöntő.

Freyer fejtegetéseinek főértékét abban a felismerésben látjuk, hogy az állam nem úgy nő ki szervesen a népiségből, mint a dalok, szokások és a díszítő elemek. Egyáltalában nem úgy áll a dolog, hogy azok a természetes erők és hajlamok, amelyekből egy nép eddig évezredekken át élt, már magukban is valami politikai formát adnának, hogy tehát már a történetelőtti időkben is fennállhatott volna valami politikai forma. A vér, haza és szellem, amely a népiségből szűrődik le, már a történetelőtti időben is megvolt, belőle szövődik a népelet szép szötte. Az állam azonban nem ilyen szötte. Az államok nem nőnek, hanem alapítani kell őket. Aki pedig alapítja, annak más lelki területekről kell jönnie, mint ahonnan azok a napfényes vagy bosszús, morgorva hősök jönnek, akik a nép kedélyének oly drágák, mert a haza napjához vagy az erdők medvéihez hasonlók, és, mert

hősiességük, erejében és gyengeségében egyaránt egészen rokon marad a paraszt egyszerű fajtájához. Az államalapítót nem a népies, jókedélyű, szívvidító fény, nem a természetes nap fénye övezi tetteiben, hanem a kivont kard fénye.

Egy alkalmas faj szolgál alapul az államnak, egy törzs, amely azonban, ha évezredekig önmagában nyugodott is, most kikényszerül önmagából, anyaggá válik a politikai szellem szolgálatában. Államot alapítani annyit jelent, mint ennek a politikai szellemnek egy lehelletét beleönteni a széles népi életbe, ezáltal akaratát kitartóbbá és becsvágyóbbá, ritmusát gyorsabbá tenni. A politikai alakulat mesterséges rendszer, a nép lényének bizonyos értelemben idegenné tétele önmagától. A nép saját súlya, amelyet az örök lényeg, a vér és a föld ad neki, nagyobb, mint az államé. De ezt az úgy nőtt energiát az állam felülmúlja egy kierőszakolt energiával. Amint Freyer mondja: szélesen terjed ki a hazai föld, de magasan emelkedik a vár és a város. Utóbbiak mesterséges megkeskenyítései az alapnak, hogy az erők feltornyosuljanak. Ez az, ami a férfiakat boldoggá teszi: az államban hiányzanak egyes mélységrétegek, azok, amelyek a népben évezredekken át csendben működő erőktől származnak és csak innen eredhetnek, de annál több a rétege az államnak a magasság és a jövő felé.

Freyer azt is kimutatja, hogy az állam létrejöttéhez a törzsek kíméletlen harca szükséges. Hogy egy szélesen lakó nép városba, polis-ba gyűlik össze, az első pillanatra igen ártalmatlanul, békésen és észszerűen hangzik. Hiszen így nagyobb a biztonság, meg aztán az együttélés *természetes ösztöne* az embernek, hiszen a piac az ő tarka életével a szórakozás helye és a város mindazoké, akik valamire képesek. Azonban ez a szemléletmód az állam keletkezését tévesen gondolja el. Itt ugyanis az akarat megélesedéséről, a nép politikaivá lételéről, történeti exisztencia nyeréséről van szó, mindez azonban nem fog önmagától, természetes úton kiszakadni abból, ami szilárdan gyökerezik, sem pedig ész-megfontolásokból, jóságos szerződések által nem képzelhető el eredete. A politikai nemzet erőszakból és háborúból születik meg, ennyiben kíméletlen rablás a nép virágán. Az állam rövidzárlat, amely minden ház közepéig ér és minden ajtót szétrobbant. Egysége minden részlegesség és különállás felett van,

megszünteti a helyi hatalmak zsarnokságát. A központból jön mindenhová a vezényszó, a politikai elhatározás, adott esetekben még a tömeghisztéria is.

Freyer nyomán így megállapítható, hogy a politikai szellem, az állam alapítása, a történetivé válás egyúttal a mélység és vitalitás női princípiumának a jövő, a magasság, a szellem férfias princípiumával való felcserélődését jelenti. Ez a felelet második kérdésünkre, férfi és női jelleg érvényesüléséről a közösség alkotásában. Hátra van a harmadik kérdés: a szexualitás szerepe a társadalomban.

III.

A szó tágabb értelmében vett szexualitás az ember világában négy különböző réteget mutat, ezek: érzékiség, szexualitás (a szó szűkebb értelmében), erotika és szerelem. E rétegek intenciója egymással ellentétes is lehet vagy egymástól elszakadhat. Az érzékiség a szexuális kielégülést úgy veszi, mint az érzéki gyönyör más fajtáit, pl. a gyomor, az íny gyönyörét. A német «fleischlich» szó találóan fejezi ki ezt a beállítottságot, amely nem veszi észre, hogy a szexualitás mélyebb, mint érzéki élményeink más területei és a testen keresztül a lelket is egészen más módon bírja együttrezgésre. Szexualitásnak, a szó szűkebb értelmében, az egész ösztönéletet, annak sajátos jellegét nevezzük, akkor is, ha esetleg az érzéki és testi kielés formái hiányzanak. Amíg ez az első két forma: érzékiség és szexualitás az állatvilág körében is megvan, addig az erotika és a szerelem specifikus emberi jelenségek, merőben az ember világával, az emberi társadalommal kezdődnek. Rajtuk kívül még csak a szűkebb értelemben vett szexualitásnak egy torz alakja tekinthető különlegesen emberinek, tehát olyasminek, ami az állatvilág körében nem fordul elő és ez a szexuális hipokrizis, a prudéria. A prudéria az ösztön elnyomása és megvédése, farizeuskodó áltisztaság, amely mindamelllett burkolt ösztönkielégülést talál szenzációéhségében, hatásvadászatában, affektáltságban, egész életritmusában, abban a módban, ahogyan beszél és mozog stb. Bár megtartóztatja magát, nem egészen őszinte, inkább csak kiszorítja tudatából érzéki vágyait, semmint valóban lemondana kielégítésükről.

Freudnak e ponton van igaza: a prűdéria kényszer gondolatokra, idegességre vezethet.

Az erotika egyfajta játék, játékos beállítottság, nem egyszer komolytalan és felületes. Az ellenkező nemű (homoszexualitás esetén: az egynemű) ember képétől gyullad ki, sokfajta virágot hoz. Életeleme a változatosság. Ha az újnak ingere megszűnt, akkor az, ami az erotikában eredetileg aranylón izzott, végül is minden fényét elveszti. Amíg az érzékiség nem válogat, az erotika pedig legalább is poligám, addig a szerelem hűségre törekszik. Minden szerelmi kapcsolat igenli önmaga tartósságát, akarja önmaga megőrkítését. A szerelem ezért kizárólagosságot jelent és a szerelmesek egymásban az Abszolútumot érintik. Amíg az erotika a nőközösségre vezetett, addig a szerelem a monogámia intézményét hozta létre. Az ethnológia ma már tisztázta, hogy mind a házasság, mind pedig a nőközösség ősi formái a nemi életnek és olyan régiek, mint az emberiség. A házasság és a család viszonyai lényegileg minden időben és helyen ugyanúgy álltak, mint a kulturálisan magasfejlettségű népek körében és ahogyan ma állanak. De ugyanilyen régiek az erotika formái is. *Tacitus* pl. hangsúlyozza a szigorú monogámiát a germánoknál, de ugyanakkor hangsúlyozza, hogy bizonyos, házasságon kívüli nemi kapcsolatok is magától értetődők, bár utóbbiakat mondja ritkábbaknak.

Minden oly kutatás, amely a kezdetleges népeknél poligámiára vélt akadni, visszavezet a monogámiára, mint az emberi nemi vonatkozások ősi formájára. Az ázsiai primitív törzsek kutatói bizonyítják, hogy pl. *Ceylon* és *Malakka* népeinek házassága a támadások ellen szigorú erkölcsökkel védelmezett monogámia. Minden időben megtalálható a monogámia, amelyben a válás lehetetlenség, még hosszas elhagyás, hűtlenség, rossz bánásmód sem lehetett ok, legfeljebb ritka esetekben, a nő gyermektelensége. Viszont az is igaz, hogy a monogámia kezdettől fogva ellentétben állt és erős küzdelmet vívott, mert ellentétes lelki gyökerekből fakadt, az erotikus nőközösség intézményével. A kettőnek megalkuvásából állt elő, tehát nem ősi, hanem másodlagos forma, a poligámia. A férj tulajdonjoga a történelőtől erotikus felfogása szerint rablás volt a nő *Aphrodité-i* hivatásán. Egyes népeknél, pl. a *babylon*-oknál, a nőnek akarat és válogatás

nélkül mindenkivel párosodnia kellett, aki felszólította. Hasonló viszonyokat lehetett találni *Etruriá*-ban, a *lokris*-iaknál, a *Baleári-szigeteken*, Karthágó őstörténetében stb. Az ősi és vitalisztikus természetjog, ellentétben a történeti jogfelfogással, amely szellemi gyökerekből származik, elutasította az erotikus sajáttulajdon eszméjét és eredetileg nem állított korlátokat fivér és nővér, apa és leány, anya és fiú párosodása elé sem. De a nő szexuális kiszolgáltatottsága történeti időkben is küzd a monogám házassággal, a hol az egekig magasztalt, hol pedig mélyen megvetett prostitúció alakjában.

Valamely korszak nemi életének formái természetesen szorosán összefüggnek az illető kor egész szellemi életével, kezdve a világnézettől, erkölcstől, tudástól és művészettől, egészen a gazdasági berendezkedésig és viszonyokig. Így a poligámia keletkezésébe és fennmaradásába erősen belejátszott a nő olcsó munkaerőnek való felhasználása. A társadalom és népszellem individualisztikus vagy közösségi beállítottsága szerint alakult ki a család és házasság két főformája. Amíg pl. Angliában a házasságnak szélsőségesen individualista típusát találhatjuk meg, amelynek létre jövetelében egyedül az egyéni kiegészülés, élet társ nyerése a döntő szempont és a gyermekek még nevüket sem szüleiktől veszik, addig pl. a kínai vagy az olasz házasság a családot egészíti ki és fennmaradását biztosítja. A fiú gyermeki pietásból köt házasságot, hogy az ősöknek fiúutódokban legyen folytatása, a nő egyszerűen belép férje családjába és osztozik annak tisztelében a férj apja iránt, engedelmes alárendeltséggel tartozva az anya iránt is. Az anyós féltékenysége a feleséggel szemben így akadálytalanul érvényesülhet és néha elviselhetetlen üldözésig fokozódhat: «Az eget és földet nem félem, csak férjem-uram anyósától rettegek!» — így kiált fel egy régi kínai színdarabban a fiatal feleség.

Ha a korszak nyíltságra, önmagunk előtt való őszinteségre törekszik, mint a modern ember világában, akkor ez a nemi életben is meglátszik. Amíg a XIX. század nemi élete szigorú erkölcsi kötöttséget mutatott, de másfelől képmutató volt, addig a mai fiatalság a nemi életben is elvet minden titkolódzást és álszenteskedést, de viszont abban a veszedelemben forog, hogy az erkölcsi szabadoasság, a teljes korlátlanág zsákmányává lesz.

A múlt század alkalmas volt arra, hogy az erény fogalmát nevetésessé tegye, amennyiben azt a nyárspolgáriság köpenyéül használta. A nőknél a jómodorhoz tartozott a prűdéria és bizonyos lelki álruha, amelyet tudatlanságból és ártatlanságból mesterségesen szöttek számára. A nőnek ekkor úgy kellett az életet élnie, mintha a rossz csak kitalálás volna és ártatlanság volna a világ lényege. A nyárspolgár kínosnak érezte, ha 40—50 éves feleségében is nem tudott bizonyos bakfis-korbelti lelkületet felfedezni. Ez a kor továbbá a kettős morál korszaka, nem csupán férfi és nő tekintetében, hanem öregek és fiatalok között is. Az öregek kettős mértékkel mértek, mert a fiataloknak önmegtartóztatást prédikáltak, de közben ők mentek a maguk útján. A visszahatás ma következett be a nők és az ifjúság szexuális forradalma alakjában.¹ Utóbbinál megint a gazdasági válságnak van nagy szerepe.

Az előadottak annyit legalább is világossá tesznek, hogy a nemi különbségek nem csupán a társadalom jövője, a tovább-
szaporodás szempontjából jelentősek, hanem a társadalom jelen
alkatával is szoros kölcsönhatásban állnak, igazi tényezői a tár-
sadalom alakulásának. Ha a történeti társadalmak elsősorban
férfi-társadalmak is, azért a férfi minden munkáján ott van a nő
titkos befolyásának nyoma, kezdve a vitéz harcos bátorságán,
egészen a művész alkotásáig, a tudós munkájáig. A társadalom
egészséges alakulása férfi szellemiségének és nő *vitalitásának*
bizonyos egyensúlyát kívánja.

Noszlopi László.

¹ V. ö. «A házasság válsága és a mai ifjúság szexuális forradalma»
c. cikkemmel, Katolikus Szemle, 1935 augusztusi szám.